

A SZÉTSZAKÍTOTT NEMZET: A HATÁRON TÚLI MAGYAR KISEBBSÉGEKRE VONATKOZÓ NEMZETPOLITIKÁK¹

Gaszó Dániel

DOI: 10.25116/kozelitesek 2019.3-4.8

Absztrakt

Jelen tézisztervezet a magyarországi nemzetpolitikák alakulásának és az érintett határon túli magyar kisebbségi közösségekre gyakorolt hatásainak átfogó tanulmányozására irányul. A kutatás tárgyának összetettsége egy interdiszciplináris perspektíva alkalmazását igényli. A nemzet és a nacionalizmus ugyanis kettős jelenségek: alapvetően felülről konstruálódnak, de nem érthetők meg csak akkor, ha alulról is megvizsgáljuk azokat. Következésképpen a magyarországi nemzetpolitikák tanulmányozásához a történeti és politológiai elemzés szükséges, de nem elégséges: azok hatásait antropológiai perspektívából is meg kell vizsgálnunk. Ennek érdekében három magyarlakta régióban, a Muravidéken (Szlovénia), Kárpátalján (Ukrajna) és Erdélyben (Románia) folytattam etnográfiai terepmunkát. Az ott élő közösségek történelmi múltjukat, demográfiai, gazdasági és politikai helyzetüket tekintve jelentősen eltérnek egymástól, így lehetőséget nyújtanak a határon túli magyar közösségek sokszínűségének, valamint a nemzeti kérdés – tehát az állam területi és a nemzet elképzelt határainak nem egybeeséséből fakadó problémák – összetettségének kimutatására.

Kulcsszavak: nemzeti kérdés, nemzetpolitikák, nemzeti kisebbségek, határon túli magyarok

Abstract

A Divided Nation. The Kin-State Policies Related to the Hungarian Minorities Living Abroad

This thesis plan offers a research project related to the Hungarian kin-state policies and their influences on the Hungarian minorities living abroad. The complexity of the subject requires the adoption of an interdisciplinary approach applying the methods and techniques of different social sciences. The historical and political studies on the matter are necessary but not sufficient, because

---

¹ Jelen tézisztervezetet a Granadai Egyetem (Spanyolország) Társadalomtudományok Doktori Iskolájának (Programa Oficial de Doctorado en Ciencias Sociales de la Universidad de Granada) hallgatójaként írtam 2012. végén azzal a céllal, hogy a benne megfogalmazott elméleti és módszertani megközelítésekről magyarországi szakemberekkel – köztük az ELTE TáTK Kulturális Antropológia Tanszék oktatóival – is tudjak egyeztetni. Az itt közölt kutatási terv egy része már korábban megvalósult és bekerült a 2011 decemberében sikeresen megvédett, spanyol nyelven írt kisdoktori disszertációmba, melynek címe: *Unir la nación dividida para integrarla en la Unión Europea. Un estudio antropológico interdisciplinario de la política sobre la nación de Hungría y las minorías referenciadas* (A szétszakított nemzet egyesítése az európai integráció fényében. Interdiszciplináris antropológiai tanulmány Magyarország nemzetpolitikájáról és az érintett kisebbségekről). A témával kapcsolatos megfigyeléseim és ismereteim azóta módosultak, bővültek, és ezzel együtt a kutatási orientációm is megváltozott: jelenleg a PPKE BTK Politikaelméleti Doktori Iskolájának doktorjelöltjeként disszertációm a migrációs eredetű magyar diaszpórák közösségeinek intézményesüléséről, valamint a rájuk ható diaszpórapolitikák alakulásáról írom. Ezúton szeretném megköszönni A. Gergely András tanár úrnak, hogy az itt közölt kéziratot ennyi időn át megőrizte és kiadásra javasolta.

nations and nationalism are dual phenomena: constructed essentially from above, but which cannot be understood unless also analysed from below. Therefore, after studying the historical background of Hungary and its actual strategies on kin-state policies I will turn to particular Hungarian transborder minorities in Prekmurje (Slovenia), Transcarpathia (Ukraine) and Transilvania (Rumania) where I have carried out ethnographic fieldwork. Because of the significant differences between these selected communities, studying them at the local level allows us to realize the diversity of these minorities and the complexity of the national question, i.e. the question of the proper relation between the territorial borders of the state and the imagined limits of the nation.

Keywords: national question, kin-state policies, national minorities, hungarians abroad

Bevezetés

Magyarországon a nemzetpolitikák, melyek a magyarságot mint nemzeti közösséget célozzák, az 1989-es rendszerváltást követően kettős érvrendszer szerint alakultak. Egyrészt a politikai elitek a gazdasági és társadalmi fejlődés érdekében szükségesnek vélték az ország mihamarabbi csatlakozását és felzárkóztatását a nemzetközi szervezetekhez – elsősorban a NATO-hoz és az EU-hoz –, valamint azok normáihoz. Másrészt az europanizáció eszméje mellett igyekeztek megoldást találni az állam és a nemzet határainak nem egybeeséséből fakadó problémákra (Lőrincz 2010; Batory 2010).

Az államhatárokkal szétszakított magyar nemzet elképzelése az első világháború és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után alakult ki (Jászi 1971; Borsody 1988; Cartledge 2009). Az 1920-ban aláírt trianoni szerződés értelmében Magyarország addigi területének kétharmadát elveszítette, és majd hárommillió magyar ember került kisebbségi státusba az új, szomszédos államalakulatokban, Ausztriában, Csehszlovákiában, Romániában és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban (melyből később létrejött Jugoszlávia). A „Nagy-Magyarország” helyreállításának illúziója, illetve a területi revízióra való törekvés jelentősen befolyásolta az ország politikai fejlődését, nemzetközi kapcsolatainak alakulását. A magyar vezetők részben azért sürgették a német szövetségi rendszerhez való csatlakozást, mert így látták esélyesnek az elcsatolt területek visszaszerzését. A második világháború alatt, az 1938-as első bécsi döntés értelmében újra magyar fennhatóság alá került a Felvidék, az 1940-es második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély, valamint a tengelyhatalmakkal együtt előretörve a magyar hadsereg felszabadította/megszállta Kárpátalját és néhány déli területet, köztük a Muravidéket és a Vajdaság egy részét (Romsics 2010; Cartledge 2011). A háború a szövetségesek győzelmével zárult, így ezeket a területeket újra elcsatolták Magyarországtól 1945-ben, ráadásul a Szovjetunió nyugatra toltá határait és bekebelezte Kárpátalja egy részét, ezzel kettévágva az itt élő magyar közösséget. Ezen a területen mind a mai napig léteznek olyan többségében magyarlakta ikerfalvak, melyeket kettézár a közben „elschengenesedett vasfüggöny” az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna és az 1993-ban önállósult Szlovákia között (Zelei 2000, 2006). A több mint negyven évig tartó egypártrendszerű kormányzáson

alapuló államszocializmus véget vetett ugyan a revizionista törekvéseknek, de a magyar nemzeti kérdést nem oldotta meg. A határon túli magyar kisebbségek kérdése a rendszerváltás folyamataiban újra központi szerepet kapott a politikai életben. A Magyar Köztársaság e közösségek sorsa iránt érzett felelőssége törvényesen is megjelenik az 1989-es Alkotmányban (lásd 1989. évi XXXI. törvény hatodik paragrafusának harmadik bekezdése, www.eudo-citizenship.eu). Az anyaországi felelősségvállalás gyakorlatba ültetéséről, tehát a határon túli magyar kisebbségekre vonatkozó nemzetpolitikák pontos céljairól és eszköztáráról azonban nem alakult ki konszenzus. Az erre vonatkozó különféle megoldások (mint a jó-szomszédság politika, illetve a külhoni magyarok státusának és könnyített honosításának intézményesítése) heves vitákat és indulatokat váltott ki belföldön és külföldön egyaránt (Kántor 2002a; 2002b; 2008; Kántor – Majtényi – Ieda – Vizi – Halász 2004). Itt fontos hangsúlyozni, hogy az új nemzetpolitikai célok és az euro-atlanti integráció együttes megjelenése nem egyedülálló jelenség: a kétpólusú világrendszer megszűnését követően a legtöbb kelet-közép-európai volt szocialista államra jellemző volt. Az ebből kifolyólag született nemzetpolitikai gyakorlatok újdonságnak számítottak a nemzetközi jogban. A külhoni nemzeti közösségek anyaországi támogatáspolitikájának nemzetközi szabályozása még mindig várat magára. Mindemellett a kelet-közép-európai kormányok nemzetpolitikai intézkedései egyre nagyobb aggodalmat váltottak ki Nyugat-Európában, mint az a következő cikkrészletekből is kiolvasható:

„Magyarország, Románia és Bulgária megnyitják Európa kapuit, fittyet hányva az EU keleti határainak védelmére, amivel Brüsszel megbízta őket. Mintegy ötmillió moldovainak, macedónnak, szerbnek, ukránnak és töröknek van, vagy lesz lehetősége arra, hogy európai útlevelet szerezzen annak rendje és módja szerint. A gyorsított eljárást a történelem és annak igazságtalanságai teszik lehetővé számukra. Egy olyan nem várt ajándékról van szó, amitől a magyar, román és bolgár vezetők titokban politikai hatalmuk megszilárdítását várják. Ezen intézkedéseknek súlyos következményei lehetnek az Öreg Európa fővárosaiban.” – Le Figaro, Franciaország.²

„Két, jellegét tekintve nacionalista törvény elfogadása a [magyar] parlamentben veszélyt jelent az ország szomszédos kapcsolataira. Az egyik lehetőséget ad az állampolgárság felvételére azoknak a magyar etnikumú személyeknek, akik külföldön élnek, még akkor is, ha huzamosabb ideig sosem tartózkodtak Magyarországon. [...] A másik vitatott törvény [...] nemzeti ünnepnek, a Nemzeti Összetartozás Napjának nyilvánítja június 4-ét, ezzel emlékezve az 1920-ban aláírt Trianoni Szerződésre, ami újrarájzolta a magyar határokat az első világháborút követően.” – El País, Spanyolország.³

² Saját fordítás, a következő francia nyelvű cikkrészlet alapján: „La Hongrie, la Roumanie et la Bulgarie, mandatées par Bruxelles pour sécuriser les frontières orientales de l'UE, ont quelque peu enfreint leur mission en décidant d'ouvrir les portes de la forteresse européenne. Quelque 5 millions de Moldaves, Macédoniens, Serbes, Ukrainiens et Turcs ont ou auront la possibilité d'acquérir un passeport européen en bonne et due forme. L'histoire et ses injustices leur permettent d'emprunter des chemins de traverse. Un cadeau inespéré dont les dirigeants hongrois, roumains et bulgares espèrent secrètement tirer les dividendes politiques. Quitte à faire grincer des dents dans les capitales de la vieille Europe.” (Le Figaro, 2010/08/11, www.lefigaro.fr)

³ Saját fordítás, a következő spanyol nyelvű cikkrészlet alapján: „La aprobación en el Parlamento [de Hungría] de dos leyes

„Magyarország azon lépése, hogy útlevelet ajánl a vele szomszédos országokban élő, majd hárommillió magyar etnikumú személy számára, felébresztette Közép-Európában a nacionalizmus okozta feszültségeket, felidézve ezzel az Osztrák–Magyar Monarchia első világháború után bekövetkezett felbomlásának körülményeit.” – *The Times*, Egyesült Királyság.⁴

Kutatásom legfőbb célja az imént felvázolt magyarországi nemzetpolitikák átfogó értelmezése és elemzése néhány határon túli magyar közösség tükrében. Ehhez a kulturális antropológiai szemlélet szükséges, de nem elégséges: egy olyan interdiszciplináris antropológiai módszer kidolgozására van szükség, amely kiterjed a kutatás tárgyának történetiségére éppúgy, mint a benne rejlő globális és lokális összefüggésekre. Mindezt figyelembe véve, kutatásom az alábbi témákra terjed ki:

1. A magyarországi nacionalizmusok és a magyar nemzeti tudat kialakulásának története
2. Az 1989-es rendszerváltás utáni Magyarország nemzetpolitikai gyakorlatainak alakulása
3. A magyarországi nemzetpolitikák határon túli magyar kisebbségi közösségekre gyakorolt hatásai.

Elméleti alapfeltevések

A globalizáció folyamatai túlszárnyalják a nemzetek és az államok határait. Az egyre kiterjedtebb nemzetközi szervezetek, az államok közötti gazdasági kapcsolatok, a tőkeáramlás, az informatika és a tömegkommunikáció felgyorsult technológiai fejlődése, a migrációs folyamatok olyan gazdasági, politikai és társadalmi változást idéztek elő, mely hatással van az egész emberiségre (Appadurai 1996; Beck 1998; Castells 1999). Kérdéses azonban, hogy e folyamatok összessége egy homogén, transznacionális világot hoz-e majd létre, melyben az államhatalom és a kormányok nemzeti törekvései jelentéktelenné válnak. A nemzeti identitás mind a mai napig az önmeghatározás és a világrend konstrukciójának alapját képezi, és a jóslat, miszerint a nacionalizmus korának vége lenne, korántsem tűnik közelinek (Gellner 1988; Connor 1998; Hobsbawm 2000; Anderson 2006; Smith 2004, 1995). Ez persze nem azt jelenti, hogy a nemzeti törekvések ugyanolyan formában vannak jelen, mint a modern nemzetállamok kialakulásának kezdeti időszakában. A nacionalizmus is – mint ideológia, mint populáris kultúra és mint politikai hitvallás – átalakult az új gazdasági és társadalmpolitikai feltételekhez igazodva, de alapjait a már több évszázados tervszerű nemzetépítés stratégiái képezik (Smith 2004).

---

de mercado carácter nacionalista amenaza con deteriorar las relaciones con sus vecinos. La primera permite conceder la nacionalidad a las personas de etnia magiar que viven en el extranjero, aunque nunca hayan residido en Hungría. [...] La otra ley polémica [...] declara el 4 de junio fiesta nacional, el Día de la Unidad Nacional. El objetivo es recordar el aniversario del Tratado de Trianon, firmado en 1920, que redibujó las fronteras húngaras tras la I Guerra Mundial.” (El País, 13/06/2010, www.elpais.com)

⁴ Saját fordítás, a következő angol nyelvű cikkrészlet alapján: „A move by Hungary to offer passports to up to three million ethnic Hungarians living in neighbouring countries has revived bitter nationalist tensions across Central Europe, harking back to the break-up of the Austro-Hungarian Empire after the First World War.” (*The Times*, 2010/05/29, www.thetimes.co.uk)

A nemzet és a nacionalizmus fogalmai

A nacionalizmus a nemzeti egység, a nemzeti önrendelkezés és a nemzeti identitás politikai szférában való megjelenése, illetve az ezeket a nemzeteszméket igazoló, legitimáló ideológia (Smith 2004). A nacionalizmus nem általánosítható, történetileg változó formákban alakult és eltérő érzelmekkel telítődött. A nemzet fogalmának – ami e sokrétű és változó politikai eszmerendszer központi fogalma – pontos meghatározását több paradoxon is megnehezíti (Anderson 2006). Egyrészt a nemzetek objektív modernsége (a történészek szemszögéből) szemben a szubjektív régiségükkel (ahogyan azt a nacionalisták látják). Másrészt a nemzetiség formális egyetemes jellege (mindenki rendelkezik nemzetiséggel) szemben megjelenésének partikularitásával (mindenki másképp éli meg). Harmadrészt a nacionalizmus politikai hatalma szemben filozófiaelméleti szegénységével. Más -izmusokkal ellentétben – mint a liberalizmus, konzervativizmus vagy a szocializmus –, a nacionalizmus kialakulása nem köthető olyan nagy gondolkodókhöz, mint John Stuart Mill, Edmund Burke vagy Karl Marx. Tudományos meghatározásával jóval kialakulása után, csak a XX. században kezdtek el foglalkozni. Részben ezeknek a paradoxonoknak köszönhetően a nemzet definíciójához szükséges kritériumok igen eltérőek: vannak, akik jelentését objektív csoportképző ismérvek alapján próbálják meghatározni (közös nyelv, történelmi múlt stb.), míg mások a szubjektivitásra helyezik a hangsúlyt. Ez utóbbi egyik legelismertebb példája Benedict Anderson meghatározása, miszerint a nemzet egy *„elképzelt politikai közösség, melynek határait és szuverenitását egyaránt veleszületettnek képzelik el”* (Anderson 2006:20). Mindezt összevetve, a nemzet (mint társadalmi nagycsoport) és a nacionalizmus (mint nemzetelvű ideológia) olyan sokdimenziós fogalmak, melyeket nem lehet egyetlen általános kritérium alapján definiálni.

A fogalmi meghatározás mellett szintén sokat vitatott a nemzetek és a nacionalizmus kialakulásának folyamata. A tudomány mai állása szerint általánosan elfogadott konstruktivista elmélet a nemzeteket a modern kor szüleményeinek tartja. Ennek az elméletnek a képviselői a modern nemzetépítés előzményeként a XVIII–XIX. században tapasztalt társadalmi, politikai és technikai változásokat szokták kiemelni, különös tekintettel a közoktatás intézményesülésére és a nyomtatott sajtó megjelenésére (Kohn 1984; Giddens 1985; Gellner 1988; Anderson 2006; Hobsbawm 2000). Ez az elmélet gazdag magyarázattal szolgál ugyan a nemzetek modern alkotóelemeiről, azok premodern gyökereit azonban hajlamos figyelmen kívül hagyni. A konstruktivista elmélet kiegészítéseként Anthony D. Smith – a nacionalizmusok fejlődését etnoszimbolista perspektívából megközelítve – rámutatott olyan korábban létező etnikai kötelékekre (közös történelmi emlékek, kultúra, viselkedésminták, szimbólumok, mítoszok stb.), melyek a modern nemzetépítés alapját képezik (Smith 2004).

A magyar nacionalizmus kialakulása

Szűcs Jenő magyarázata alapján a magyar nacionalizmus kialakulásában nagy szerepet játszott a középkori állam és az annak hagyományait őrző rendiség. Ez a rendiség átmeneti győzelmekkel és átmeneti vereségekkel átvészelte a XVI–XVIII. századot, majd a XVIII. század végétől a magyar nacionalizmus kettős ága bontakozott ki belőle: egy államnemzeti és egy kultúrnemzeti jellegű nemzeti tudat. Ez a kettősség a magyar nemesség kettős arculatát és az ország sajátos geopolitikai helyzetét tükrözte. A nemesség egyszerre volt a rendi szellem örököse és a nyugat-európai kultúra hazai tolmácsa. Ugyanakkor a nemzet kereteinek megvonásához a Habsburgokkal szemben a magyar nyelv és kultúra, a nemzetiségekkel szemben a történeti magyar államkeret látszott perdöntő argumentumnak. Magyarországon a modern nemzetépítés folyamatában a polgárságnak nem jutott önálló szólam a XIX. században (Szűcs 1974, 1977). Az államnemzet fikciója és a nemzetek fölötti tudat centripetális ereje vezetett az 1848-as forradalmon keresztül az 1867-es osztrák–magyar kiegyezésig. Az így létrejött duális államformában a magyar királyság egysége és függetlensége csak látszólagos volt. Egyrészt azért, mert az így kialakult magyar államkeretet a nem magyar nemzetiségű csoportosulások (akik az összlakosság majd felét alkották) nem fogadták el. Másrészt pedig azért, mert Magyarország nem rendelkezett a külügy és a hadügy önálló irányításával, így az országot érintő sorsdöntő kérdésekről továbbra is Bécsben döntöttek. Ahogyan arra Bibó István is rámutatott: a kiegyezés után létrejött új helyzet politikai és közjogi zsákutcába terelte az országot és a társadalmi fejlődés megrekedését okozta (Bibó 1986b).

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően a magyar nacionalizmus vákuumba került. Eredeti formájában nem volt tartható sem az államnemzet sem a kultúrnemzet koncepciója. Ez a vákuum azonban azt eredményezte, hogy a magyar történeti nacionalizmus mindkét formája még az előzőkhöz képest is illuzionisztikusabb formákat öltött. Az államnemzeti nacionalizmus a „Szent István-i nemzeteszmében”, a Nagy-Magyarországillúziójában fogalmazódott újra, míg a kultúrnemzeti nacionalizmusa „mélymagyarság” teóriájában torzult el, mely alig elválasztható a faji felsőbbrendűség gondolatától (Szűcs 1974).

A nemzeti kisebbségek és a nacionalizmus

A második világháború után létrejött nemzetközi megállapodások új keretek közé helyezték Európában a nemzetépítő stratégiákat. A történeti nemzetállam ideája (melynek alapja a nemzet és az állam határainak egybeesése) egyre elavultabbá vált, azonban mint korábban említettem, a nacionalizmus eszméje nem tűnt el, csak átalakult. Mai formái szoros összefüggésben vannak a vallási, etnikai és nemzeti alapon szerveződő kisebbségekkel (Kymlicka 1996, 2002). Thomas Hylland Eriksen meghatározása szerint a kisebbség csak a többség viszonylatában létezik, ami fordítva is igaz, kapcsolatuk pedig az adott társadalom rendszerhatárától függ. Napjainkban ezek a rendszerhatárok egybeesnek az államhatárokkal, következésképpen a határváltoztatással a kisebbség-többség viszonya is átalakul (Eriksen 1993). Ez kiváltképp nagy jelentőséggel bír az ún. őshonos kisebbségek esetében.

Általánosságban véve Európában kétféle őshonos nemzeti kisebbséget különböztethetünk meg egymástól. Egyrészt vannak azok, melyek kimaradtak a modern államalapítás folyamataiból, így nemzeti kereteiket egy már létező nemzetállam keretein belül alakították ki (mint a skótok és a walesiek az Egyesült Királyságban, a flamandok Belgiumban, a katalánok és a baszkok Spanyolországban). Másrészt vannak olyanok, amelyek a történelem során egy adott állam többségi társadalmának részét képezték ugyan, a határváltoztatások következtében azonban egy másik állam nemzeti kisebbségévé váltak (mint azok a magyar, orosz vagy szerb közösségek, amelyek az Osztrák–Magyar Monarchia, a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlását követően Magyarország, Oroszország, illetve Szerbia határain kívül rekedtek). Míg Nyugat-Európában az újkori nacionalizmusok inkább az előbbi nemzeti kisebbségekkel vannak összefüggésben, addig Kelet-Közép-Európában inkább az utóbbiakkal (Schöpflin 2000; Flores Juberías 2002; 2006; Csergő – Goldgeier, 2004; Keating 2007).

Kutatási kérdések és a kutatás céljai

A kutatás tárgyát – tehát a határon túli magyar közösségekre vonatkozó nemzetpolitikákat – induktív módon közelítem meg. Ez azt jelenti, hogy vizsgálódásom nem valamiféle elméleti feltételezés tesztelésére irányul, hanem az első és másodkézből összegyűjtött adatokból, közvetlen és közvetett forrásokból kiindulva halad az általános meghatározások felé (Taylor – Bogdan 1986). Éppen ezért hipotézisek helyett a következő kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

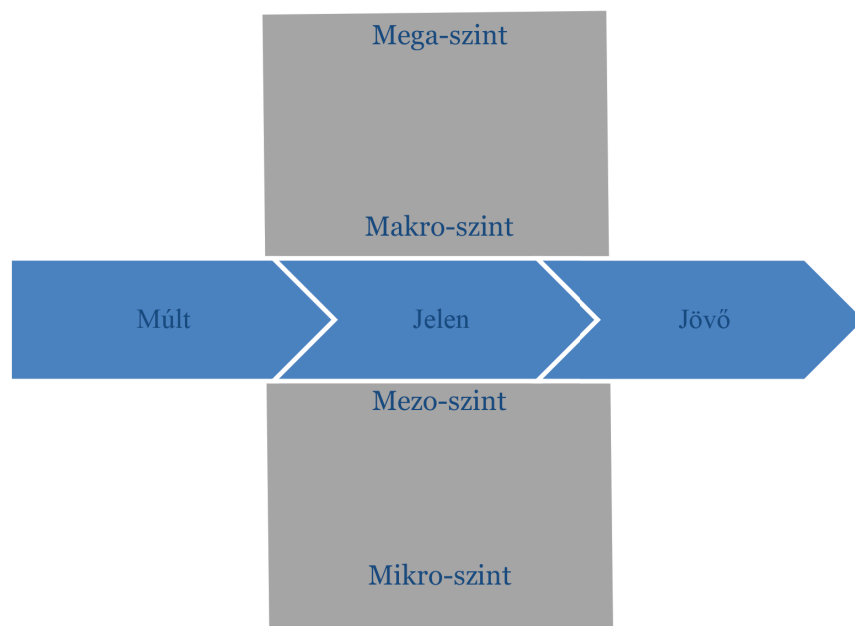
1. A történelmi magyar nemzeti törekvéseknek milyen aspektusai vannak jelen Magyarország mai nemzetpolitikáiban?
2. Hogyan determinálódik törvényesen az anyaország szerepe Magyarországon, és ez hogyan hat a belpolitikai versenyre s az ország külkapcsolataira?
3. Hogyan bírálják a határon túli magyar kisebbségek az őket érintő, feljük irányuló magyarországi nemzetpolitikákat?

Míg az első kérdés a kutatás tárgyának történetiségére utal, a második és a harmadik a benne rejlő globális és lokális összefüggésekkel foglalkozik. John Galtung (2004) békekutatónak (*peace researcher*) a konfliktusok tanulmányozására alkalmazott négy szintes modellje alapján az utóbbi két kérdés orientációját tekintve a következő szintekre bontható:

- Megaszint = civilizációk közötti konfliktusok: westernizációs modernizáció versus nemzet centrikus modernizáció;
- Makroszint = államok közötti konfliktusok: Magyarország nemzetközi kapcsolata;
- Mezoszint = társadalmon belüli konfliktusok: belpolitikai verseny, társadalompolitikai megosztottság;
- Mikroszint = személyes és emberek közötti konfliktusok: dilemmák és disputák.

Ezek a dimenziók (jelen–múlt, globál–lokál), illetve szintek (mega–makro–mezo–mikro) nem feltételeznek valamiféle belső hierarchiát, mindegyikük ugyanannyira fontos a kutatás tárgyának megértéséhez, és a valós életben egyszerre, egymással kölcsönös összefüggésben vannak jelen. Azért bontottam őket szét elméleti szinten, hogy illusztráljam a téma és az általam követett interdiszciplináris antropológiai megközelítés összetettségét (lásd 2. ábra).

1. ábra: Interdiszciplináris antropológiai megközelítés

Mindezt figyelembe véve a kutatás pontos céljait a következőképp határoztam meg:

1. Rávilágítani a magyar nemzeti törekvések azon történelmi aspektusaira, amelyek tovább élnek Magyarország mai nemzetpolitikáiban.
2. Elemezni és értékelní azokat a tényezőket, melyek meghatározhatják a magyarországi nemzetpolitikák sikerét vagy kudarcát, a határon túli magyar kisebbségekre vonatkozó céljaik tükrében.
3. Felderíteni a magyar nemzetpolitikák következményeit és hatásait néhány határon túli magyar kisebbség körében.

Metodológia

A nemzet és a nacionalizmus nemcsak politikai, de kulturális jelenségek is. Éppen ezért, a velük kapcsolatos témák kutatásánál célszerű lebontani a kultúra és a politika közötti határokat, amelyeket a különböző tudományágak képviselői oly sokáig fenntartottak, és amelyek megnehezítették ezeknek az összetett társadalmi jelenségeknek – mint amilyen a nemzetpolitika – az értelmezését. A

következőkben azt vizsgálom, hogy a nemzetpolitikai gyakorlatok tanulmányozásában mi a szerepe a kulturális antropológiának, majd azt járom körül, hogy az antropológiai szemlélet hogyan egészülhet ki más társadalomtudományok szemléletével annak érdekében, hogy holisztikus képet kapjunk a kutatás tárgyáról.

A kulturális antropológia szerepe a nemzetpolitikák tanulmányozásában

„Max Weberrel együtt úgy vélem, hogy az ember a jelentések maga szötte hálójában függő állat. A kultúrát tekintem ennek a hálónak, elemzését pedig éppen emiatt nem törvénykereső kísérleti tudománynak, hanem a jelentés nyomába szegődő értelmező tudománynak tartom” (Geertz, 1994a:172).

„Az antropológia az, amit az antropológusok csinálnak” – állították olyan neves antropológusok, mint Meyer Fortes (Keith 2003:225) és James L. Peacock (2001:8). Ez az első ránézésre semmitmondó, tautológiának látszó kijelentés valójában rámutat e tudományág lényegére: az antropológiai szemléletre, az antropológiai kutatás és értelmezés módszerére. Ennek tudományosságát sokáig kétségbe vonták a pozitivista gondolkozásmód elterjedésének és egyetemessé válásának következtében. Az alapjában véve Galileitől örökölt, majd később August Comte és posztmodern követői által kidolgozott irányzat hívei azt hangsúlyozták, hogy a tudományosság értékével csak és kizárólag az olyan megállapítások bírnak, melyek objektíve igazolhatók, mindenkor érvényesek, és melyekhez egy zárt, merev és számszerű kísérleti módszer alkalmazásával lehet eljutni. Ennek az általánosításnak súlyos következményei voltak a társadalomtudományok, köztük az antropológia fejlődésére. A kulturális jelenségek ugyanis szubjektív formákban jelennek meg és folyamatosan változnak. Éppen ezért a kvantitatív módszerek nem elégségesek azok vizsgálatára. Újfajta kvalitatív kutatási technikák kifejlesztésére volt szükség. Ezek jelentőségére utal Fortes és Peacock fentebb idézett állítása, és erre hívja fel a figyelmet Clifford Geertz is, amikor azt írja, *„ha meg akarunk érteni egy tudományt, először nem elméleteit vagy eredményeit kell megtekintenünk, és egészen biztosan nem azt, amit hívei mondanak róla – azt kell megnéznünk, hogy mit csinálnak azok, akik a gyakorlatban művelik”* (Geertz 1994a:172). Az antropológusok etnográfiaát művelnek: összetett, szabálytalan és rejtett fogalmi struktúrák sokaságával kerülnek szembe, hogy aztán megértsék, rendszerezék és bemutathassák azokat. Az etnográfus célja: nem a saját kérdéseinek megválaszolása, hanem mások válaszainak megismerése; nem a világ megtapasztalása, hanem a világ emberen átszűrt kifejezésének megértése és értelmezése. Az etnográfus arra hivatott, hogy felderítse azokat a társadalmi jelentéseket, melyeket az emberek alakítanak ki környezetükről és saját magukról, és amelyek egyben meghatározzák viselkedésüket, gondolataikat és hitüket. Az antropológia metodológiája tehát nem olyan egyetemes kísérleti módszerek összessége, melyek a kutatót objektív és állandó ismeretek

feltárásához vezethetik. Ennek a diszciplínának a képviselői ugyanis nem természeti jelenségek egzakt reprezentációjára, hanem társadalmi jelenségek emberek által szőtt jelentéshálójának értelmezésére törekednek (Geertz 1973; 1994b; Taylor – Bogdan 1986; Llobera 1975).

Azok, akik az antropológiát a gyakorlatban művelik, más világok hivatásos megszállottjai: megszállottan törekszenek arra, hogy megértsék és megértessék a kultúrák közötti tér milyenségét, a kulturális sokféleséget (*cultural diversity*). Ehhez szükségük van arra, hogy mások szemszögéből lássák a világot, vagy ahogyan Geertz fogalmazta, hogy képzeletben belépjenek egy idegen gondolkozásmódba (*an imaginative entry into an alien turn of mind*) (Geertz 1986). A kulturális antropológia fejlődése eredeti célkitűzéseit tekintve megrekedt, de elsősorban nem a gyarmati rendszerek megszűnésének következtében, hanem azért, mert az említett „más világok” és „idegen gondolkozásmódok” már nem távoli, „egzotikus” helyeken keresendők – mint a Trobriand-szigetek, ahol Malinowski talált rájuk –, hanem a közvetlen környezetünkben: egy, a globalizáció folyamatai által alakított, összekapcsolt világban. Geertz szavaival élve „*elmúltak azok a régi szép idők, amikor kannibalizmus volt és az özvegyeket elégették*” (Geertz 1994a:332). Nekünk, antropológusoknak ezekhez a megváltozott körülményekhez kell igazítanunk küldetéstudatunkat. Újra kell gondolnunk a „sokféleség édes hasznának” retorikáját s a kvalitatív etnográfiai kutatás technikáinak alkalmazását és hasznosságát. Mivel az antropológiai kutatás tárgya összetettebbé vált, az antropológiai szemlélet is komplexebbé kell, hogy váljon. Mindez nem az antropológia öncélú fennmaradása érdekében elengedhetetlen, hanem a konkrét társadalmi jelenségekben rejlő globális–lokális, múlt–jelen, politikai–kulturális összefüggések átfogó értelmezésének érdekében. Ez összefüggések szerepe kiváltképp fontos a nemzeti kérdések elemzésében, mert a nemzet és a nacionalizmus fogalmaival kapcsolatos témák – mint fentebb is említettem – egyszerre történeti és aktuális, politikai és kulturális, egyetemes és partikuláris jellegűek. Ezek kutatásában az antropológiai szemlélet szükséges, de nem elégséges.

Az interdiszciplináris antropológiai megközelítés

„[...] az antropológia, hogy még egy utolsót pendítsek lantomon, ideális helyzetben van. Legalábbis, ha most képes emlékezni arra, amit oly könnyű volt elfeledni egy csendes-óceáni szigeten: hogy nincs egyedül a világon” (Geertz 1973:341).⁵

Az interdiszciplináris antropológiai megközelítés lényege a kulturális antropológia más társadalomtudományokkal való, oda-vissza ható, rekurzív kapcsolata, „hibridizációja”. Az ebből a kapcsolatból derivált metodológia nem egyetemes és nem is általánosítható. Ellenben egy, a kognitív

---

⁵ Saját fordítás, Clifford Geertz „Politics Past, Politics Present” című angol nyelvű esszéjének részlete alapján: „[...] *anthropology, to give one last rap on my drum, is ideally placed. At least it is if it can now remember what, on a Pacific island, it was so easy to forget: that it is not alone in the world*” (Geertz 1973:341).

pluralizmussal párosult olyan metodológiai pluralizmusra utal, amely az összetett társadalmi jelenségek megközelítési módszerének diverzifikálásán alapszik. Ez jelen esetben – a kutatás tárgyának jellegéből adódóan – a történelmi, a politológiai és az etnográfiai megközelítések együttes alkalmazását jelenti.

A történelmi megközelítés

„A felejtés, mi több, a történelmi tévedés alapvető tényező egy nemzet kialakulásában, ezért, hogy a történettudomány fejlődése gyakorta veszedelmes a nemzetiségre nézve. A történelmi vizsgálat ugyanis fényt derít azokra az erőszakos cselekedetekre, amelyek minden politikai formáció eredetének kísérőjelenségei, azokéi is, melyeknek következményei felettébb gyümölcsözők. Az egység mindig brutálisan jön létre [...]” (Renan 1995:174–175).

A történelem és a nacionalizmus különös kapcsolatára már utaltam a nemzet meghatározását megnehezítő paradoxonok kapcsán (a nemzetek objektív modernsége szemben a szubjektív régiségükkel). Erre Benedict Andersonon kívül mások is felhívták a figyelmet. Smith (2004) egy külön terminust, az *ethnohistoria* fogalmát is bevezette, hogy világosan elkülönítse a történelmi múlt akadémikus tanulmányozását a nemzet szubjektív antikvitásának konstrukciójától. Ez utóbbi a történelmi események és személyek folyamatos újraértelmezését jelenti, amin keresztül a nacionalizmus alapideái (a nemzeti egység, a nemzeti önrendelkezés és a nemzeti identitás) jelentést nyernek. Egy közösség vagy egy állam vezetői ezeken a „történelmi tévedéseken” keresztül igazolják a kor igényeinek megfelelően a nemzet autentikus, állandó és dicső mivoltát, és esetenként más nemzetekkel szembeni felsőbbrendűségét. Ezzel magyarázható, hogy egyes történelmi személyiségeket egyazon társadalmon belül egyes korokban közellenségként tartanak számon, máskor a nemzet hőseként ünnepelnek. A társadalmi valóság alapján véve történelmi jellegű, folyamatosan változó. A történelmi aspektus jelentősége különösen nagy, ha nemzeti kérdésekről van szó. A nemzettel és a nacionalizmussal kapcsolatos jelenségek – mint a magyarországi nemzetpolitikák – értelmezése ugyanis részben abból áll, hogy rávilágítunk ezekre a történelmi tévedésekre, illetve felejtésekre. Éppen ezért jelen kutatásnak elengedhetetlen része a magyar nacionalizmusok kialakulásának tanulmányozása. Azonban a nemzeti törekvések történetiségének megvilágításához nem kell történésszé válni. Nekem nem az a célom, hogy Magyarország és a magyar nép fejlődéstörténetéről új általánosításokat produkáljak, hanem hogy a mai Magyarország határain túl élő magyar kisebbségekre vonatkozó nemzetpolitikákat elemezzem azok történetiségének figyelembevételével. Ehhez szükségem van olyan múltbéli tényezők ismeretére, melyek e politikai ágazat alakulására hatással voltak. Ezeket a tényezőket olyan fentebb referált történészek munkáiban keresem, mint Szűcs Jenő (1974, 1977), Jászi Oszkár (1971, 1986), Bibó István (1986a, 1990), Hóman Bálint, Szekfű Gyula (1943), Romsics Ignác (2010) és Bryan Cartledge (2009, 2011). Mint Marc Bloch

is megállapította: a jelen meg nem értése a múlt nem ismeréséből származik (Bloch 2001). Ez az állítás azonban fordítva is igaz: a múlt megértésére fordított erőfeszítés hiábavaló, ha a jelenről semmit sem tudunk. Következésképpen a történeti perspektívát ki kell egészíteni más, a jelenre koncentrááló perspektívákkal.

A politológiai megközelítés

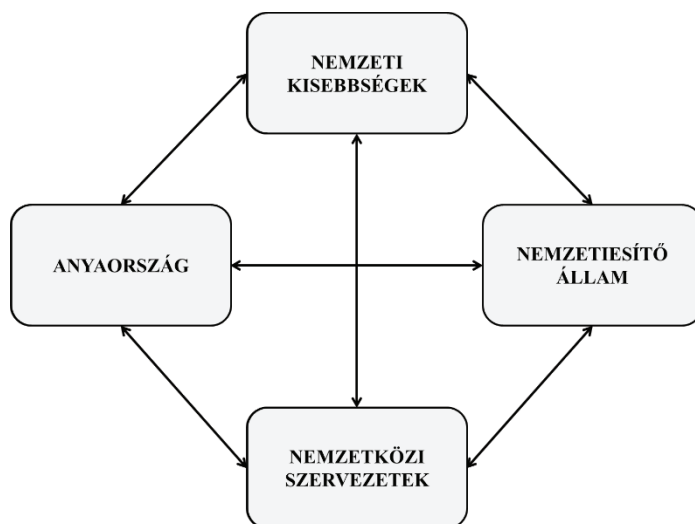
A kelet-közép-európai nacionalizmusok és nemzeti kisebbségek kérdését sokan modellezték már. Ezek közül az egyik legáltalánosabban elfogadott modellt Rogers Brubaker állította fel, a térségre jellemző nemzeti konfliktusokat egy háromelemes kapcsolatrendszer (*triadic nexus*) keretein belül elemezve, melynek alkotóelemei a következők: a nemzeti kisebbségek (*national minority*), a lakóhely szerinti államok vagy nemzetiesítő államok (*nationalizing State*) és az anyaországok (*external national homelands*). Brubaker modelljének három eleme nem valamiféle statikus, állandó határokkal rendelkező, szubsztanciális entitásokat jelöl, hanem folyamatosan változó politikai alapállásokat (*dynamic political stance*), amelyekben különféle szervezetek, pártok, mozgalmak és egyéni politikai vállalkozók cselekszenek. E három tényező egymásra hatásának konfigurációja nem feltétlenül vezet konfliktusokhoz (például a kelet-közép-európai államokban élő német kisebbségek esetében ez a hármas kapcsolatrendszer nem okozott nagy és hosszan tartó konfliktusokat). Abban az esetben azonban, ha a kapcsolatban álló anyaország, nemzeti kisebbségek és lakóhely szerinti államok nemzeti törekvései ellentétbe kerülnek egymással, a konfliktusok még fizikai erőszakba is torkollhatnak, mint azt a délszláv háborúk során megtapasztaltuk. Ezek az egymással szemben álló nemzeti törekvések a gyakorlatban a következő formában jelennek meg.

- A nemzetiesítő állam politikai vezetői az etnikailag homogén nemzetállam eszméjét követve előnyben részesítik az adott államban domináns nemzeti közösséget, támogatva annak nyelvét, kultúráját, demográfiai helyzetét, gazdasági fejlődését vagy esetenként még a politikai hegemoniáját is, a más nemzetiségű és etnikumú kisebbségek rovására.
- A nemzeti kisebbségek vezetői ezzel a diszkriminatív politikával szemben fellépnek, különféle jogokat, illetve autonómiát követelve közösségeik számára.
- Az anyaország – melynek hatalmon lévő politikai elitje a más államokban élő „etnonacionális rokonokat” úgy határozza meg, mint egy és ugyanazon nemzet tagjait, és ebből következően kötelességének érzi, hogy érdekükben fellépjen – nemzetpolitikai gyakorlataival megsérti más államok szuverenitását.

Fontos megjegyezni, hogy ezek a politikai alapállások nemcsak egymással viaskodnak. A nemzeti törekvések milyenségéről kialakult, egymástól eltérő vélemények egyazon nemzetiesítő államon, nemzeti kisebbségen és anyaországon belül is okozhatnak konfliktusokat, fokozva ezzel a többségi, illetve kisebbségi társadalmak belső politikai megosztottságát (Brubaker 1993, 1996). E hármas

kapcsolatrendszeren keresztül Brubaker részletes betekintést nyújt a kelet-közép-európai régió újkori nacionalizmusainak alakulásába, de figyelmen kívül hagyja a nemzetközi szervezetek szerepét. Mint említettem, a keleti blokk felbomlását követően a legtöbb volt szocialista államban a felszínre törő nacionalizmus mellett megjelent az europanizáció eszméje is. A nemzetközi szervezetek reguláló szerepe, a kisebbségi jogok betartására és az államok szuverenitására vonatkozó normái meghatározó tényezőként hatnak a kormányok és a kisebbségi érdekképviseletek nemzeti törekvéseire (Kymlicka 2002; Flores Juberías 2002; 2006; Keating 2008; Lőrincz 2010; Vašečka 2008). Éppen ezért, a Brubaker által kidolgozott háromelemes értelmezési modell kibővítendő egy negyedik elemmel, melyet az említett nemzetközi szervezetek alkotnak (lásd 1. ábra).

2. ábra: Négyelemes értelmezési modell

A fenti modell alkotóelemeinek retroaktív kapcsolatát jól tükrözik a szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. törvény (közismertebb nevén státustörvény) elfogadásának előzményei és következményei, melyeket a következő négy pontban vázolok fel:

- A határon túli magyar kisebbségek politikai vezetői a magyar kormány képviselőivel a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) 1999-ben tartott ülésén megvitatták az érintett kisebbségek státusának lehetséges törvénybefoglalását.
- Magyarország nemzetpolitikai döntéshozói ennek alapján kidolgozták a státustörvényt, melyet az Országgyűlés „*a szomszédos államokban élő magyaroknak az egységes magyar nemzethez való tartozása, szülőföldjükön való boldogulása, valamint nemzeti azonosságtudata biztosítása végett*” (törvény preambuluma, www.mkogy.hu) 2001. június 19-én elfogadott.
- A román kormányfő úgy vélte, a státustörvény diszkriminatív és extraterritoriális hatályú, ezért sérti Románia szuverenitását.
- A magyar és a román vezetőség is az Európai Tanács Velencei Bizottságához (European

Commission for Democracy Through Law) fordult, kérvényezve a nemzetközi szervezetet, hogy a törvényt más hasonló jogszabályokkal összevetve vizsgálja meg (lásd Velencei Bizottság 168/2001-es jelentése, www.venice.coe.int).

Természetesen a státustörvény története itt nem ér véget, sőt, csak itt kezdődik (lásd Kántor 2002a, 2002b, 2008; Kántor – Majtényi – Ieda – Vizi – Halász 2004), azonban már ezek a szentenciák is elegendők a fenti ábrán megjelenített négy politikai alapállás egymásra gyakorolt hatásának és kölcsönös függésének érzékeltetésére. Az 1989-es rendszerváltás után kialakult magyarországi nemzetpolitikák elemzéséhez ezt a négyelemes modellt alkalmazom. A kutatás e részénél a határon túli magyar kisebbségeket érintő törvényeket, politikai beszédeket, újságcikkeket, valamint az azokat elemző, értelmező tanulmányokat használom fel forrásként.

Az etnográfiai megközelítés

Eric Hobsbawm megállapítása szerint a nemzet és a nacionalizmus kettős jelenségek: felülről építik őket, de működésüket csak alulról elemezve, a hétköznapi emberek feltételezésein, szükségsein, vágyain, reményein és érdekein keresztül érthetjük meg (Hobsbawm 2000). A magyarországi nemzetpolitikák esetében ez az alulról való megértés nem más, mint a nemzetpolitikai gyakorlatok határon túli magyar kisebbségekre gyakorolt hatásainak és következményeinek megértése. Ennek kutatására azonban nem a történelem- és politikatudomány, hanem a kulturális antropológia módszerei a legalkalmasabbak. Arjun Appadurai felhívta a figyelmet arra, hogy a nemzet fogalmával kapcsolatos témák iránt már megjelentek az antropológiai elkötelezettség jelei, azonban a globális, a nemzeti és a lokális formációk kapcsolatának értelmezési kerete még várat magára (Appadurai 1996). Az itt felvetett interdiszciplináris antropológiai megközelítés éppen ezt a célt szolgálja: lehetőséget ad a határon túli magyar kisebbségekre vonatkozó nemzetpolitikák összetett értelmezésére a bennük rejlő globális, nemzeti és lokális formációk kapcsolatainak és történelmi alakulásainak figyelembevételével.

A magyarországi nemzetpolitikák mikro-szinten (*alulról*) való vizsgálatához három régióban folytatok etnográfiai terepmunkát: Kárpátalján (Ukrajna), a Muravidéken (Szlovénia) és Erdélyben (Románia). Az empirikus kutatáshoz azért választottam az ezekben a régiókban élő magyar közösségeket, mert történelmi múltjukat, demográfiai, gazdasági és politikai helyzetüket tekintve jelentősen eltérnek egymástól (a határon túli magyar kisebbségek általános, összehasonlító adatairól lásd Törzsök 2008; Papp Z. és Veres 2007; Bárdi, Fedinec és Szarka 2008). Következésképpen az ebben a három régióban folytatott kutatás lehetőséget nyújt a határon túli magyar közösségek sokszínűségének kimutatására, valamint az őket érintő magyarországi nemzetpolitikák eltérő perspektívákból történő értelmezésére.

Az ezekről a kisebbségi közösségekről megjelent szakirodalom három nagy típusba sorolható: 1. lokális identitást kutató monográfiák, 2. térségi-regionális identitást bemutató kutatások és 3. a kisebbségi magyarság egészéhez kapcsolódó identitásértelmezések (Bíró és Bálint 2005). Kutatásom ugyan nem illeszkedik egyik típushoz sem, valamilyen formán mindegyikkel kapcsolatban áll. Egyrészt a fentebb említett három közösség kiválasztásához szükség volt a határon túli magyarság általános ismeretére. Másrészt a nemzetpolitikák hatásainak és következményeinek felderítéséhez ismernem kellett a regionális és lokális sajátosságokat is: az adott kisebbség interetnikus viszonyait és integrációs folyamatait. A szakirodalom szerint a nemzeti integráció legfőbb mozgatórugói a politikai szervezetek, a média és a közoktatás (Anderson 2006; Hobsbawm 2000; Smith 2004). Következésképpen az etnográfiai kutatásom során felkeresem és megszólítom a kiválasztott közösségek politikai és érdekvédelmi szervezeteinek képviselőit; a magyar nyelvű újságok, rádió és televíziós műsorok készítőit, valamint a magyar – illetve Muravidék esetében kéttannyelvű – általános- és középiskolák tanárait. A terepmunkára való felkészüléshez olyan szakemberekkel igyekszem konzultálni, akik több éve hivatásosan kutatják a kiválasztott közösségeket, így rendelkeznek helyismerettel és személyes tapasztalatokkal, kapcsolatokkal is. Ezek a szakemberek a következő intézmények munkatársai:

- Institute for Ethnic Studies (Ljubljana, Szlovénia)
- Babeş-Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár, Románia)
- II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (Beregszász, Ukrajna)
- MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete (Budapest, Magyarország)
- Nemzetpolitikai Kutatóintézet (Budapest)
- ELTE Társadalomtudományi Karának Kulturális Antropológia Tanszéke (Budapest).

Irodalom

- Anderson, Benedict (2006): *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. L'Harmattan – Atelier, Budapest
- Appadurai, Arjun (1996): *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis
- Bárdi, Nándor – Fedinec, Csilla – Szarka, László (szerk.) (2008): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest
- BÁTORY, Ágnes (2010): "Kin-state identity in the European context: citizenship, nationalism and constitutionalism in Hungary". *Nations and Nationalism. Journal of the Association for the Study of Ethnicity and Nationalism*, Vol. XVI, 1:31–48.
- BECK, Ulrich (1998): *¿Qué es la globalización? Falacias del globalismo, respuestas a la globalización*. Ediciones Paidós, Barcelona
- BIBÓ, István (1986a): *Válogatott tanulmányok*, Vol. I–III. Magvető Kiadó, Budapest

- BIBÓ, István (1986b): Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem. In *Válogatott tanulmányok (1945–1948)*, Vol. II. Magvető Kiadó, Budapest, 569–619.
- BIBÓ, István (1990): *Válogatott tanulmányok*, Vol. IV. Magvető Kiadó, Budapest
- BIRÓ, Zoltán A. – BÁLINT, Blanka (2005): Térségi identitások: értelmezési szempontok, elemzési lehetőségek. In BAKÓ, Boglárka – SZOTÁK, Szilvia *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Gondolat Kiadó, Budapest, 13–19.
- BLOCH, Marc (2001): *Apología de la historia o el oficio de historiador*. Fondo de Cultura Económica, Mexikó, D. F.
- BORSODY, Stephen (szerk.) (1988): *The Hungarians: A Divided Nation*. Yale Russian and East European Publications, New Haven
- BRUBAKER, Rogers (1993): “National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe: Notes toward a Relational Analysis”. In *Political Science Series*, Institute for Advanced Studies (IHS), 11. Viena <http://www.ihs.ac.at/publications/pol/pw_11.pdf> [2012. október 10.]
- BRUBAKER, Rogers (1996): *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge University Press, Cambridge
- CARTLEDGE, Bryan (2009): *Makers of the Modern World: The Peace Conferences of 1919–23 and Their Aftermath – Károly and Bethlen, Hungary*. Haus Publishing Ltd., London
- CARTLEDGE, Bryan (2011): *The Will to Survive: A History of Hungary*. Hurst and Company, London
- CASTELLS, Manuel (1999): *La Era de la Información: Economía, Sociedad y Cultura*, Vol. I–III. Siglo XXI Editores, Mexikó, D. F.
- CONNOR, Walker (1998): *Etnonacionalismo*. Trama Editorial, Madrid
- CSERGŐ, Zsuzsa – GOLDGEIER, James M. (2004): Nationalist Strategies and European Integration. In KÁNTOR, Zoltán – MAJTÉNYI, Balázs – IEDA, Osamu – VIZI, Balázs – HALÁSZ, Iván (szerk.) *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Slavic Research Center, Hokkaido University, Sapporo, 270–302. <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no4_ses/contents.html> [2012. november 20.]
- ERIKSEN, Thomas Hylland (szerk.) (1993): *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. Pluto Press, London
- FLORES JUBERÍAS, Carlos (szerk.) (2002): *Estudios sobre la Europa oriental: Actas del II Encuentro Español sobre la Europa Oriental*. Publicacions de la Universitat de València, Valencia
- FLORES JUBERÍAS, Carlos (szerk.) (2006): *De la Europa del Este al este de Europa: Actas del VI Encuentro Español de Estudios sobre la Europa Oriental*. Publicacions de la Universitat de València, Valencia
- GALTUNG, Johan (2004): *Transcend and Transform: An Introduction to Conflict Work*. Pluto Press, London

-
- GEERTZ, Clifford (1973): *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, Inc., Publishers, New York
- GEERTZ, Clifford (1986): "The Uses of Diversity", In MCMURRIN, Sterling M. (szerk.) *The Tanner Lectures on Human Values*, Vol. VII. Cambridge University Press, Cambridge, 251–275. <<http://tannerlectures.utah.edu/lectures/documents/geertz86.pdf>> [2012. december 10.]
- GEERTZ, Clifford (1994a): *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég Kiadó, Budapest
- GEERTZ, Clifford (1994b): *Conocimiento local: Ensayos sobre la interpretación de las culturas*. Ediciones Paidós, Barcelona
- GELLNER, Ernest (1988): *Naciones y nacionalismo*. Alianza Editorial, Madrid
- GIDDENS, Anthony (1985): *The Nation-State and Violence*. Polity, Cambridge
- HOBSBAWM, Eric (2000): *Naciones y nacionalismo desde 1780*. Crítica, Barcelona
- HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula (1943): *Magyar Történet*, Vol. I–V. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- JÁSZI, Oszkár (1971): *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*. University of Chicago Press, Chicago
- JÁSZI, Oszkár (1986): *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Gondolat Kiadó, Budapest
- KÁNTOR, Zoltán (2008): "Nation and institutionalization: Hungarian Status law and the referendum on dual citizenship". In VAŠEČKA, Michal (szerk.) *Nation Über Alles: Processes of redefinition and reconstruction of the term nation in Central Europe*. Center for the Research of Ethnicity and Culture, Bratislava, 153–172., <http://kolo.elsite.eu/attachments/article/98/FINAL_DTP_nation_03_KOR_26_7.pdf> [2012. november 20.]
- KÁNTOR Zoltán (szerk.) (2002a): *A státustörvény: dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*. Teleki László Alapítvány, Budapest. <<http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=51>> [2012. november 20.]
- KÁNTOR Zoltán (szerk.) (2002b): *A státustörvény: Előzmények és következmények*. Teleki László Alapítvány, Budapest. <<http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=372>> [2012. november 20.]
- KÁNTOR, Zoltán – MAJTÉNYI, Balázs – IEDA, Osamu – VIZI, Balázs – HALÁSZ Iván (szerk.) (2004): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Slavic Research Center, Hokkaido University, Sapporo, <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no4_ses/contents.html> [2012. november 20.]
- KEATING, Michael (2008): "European Integration and the Nationalities Question". *Revista Internacional de los Estudios Vascos*, 3:7–28. <<http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/rievcuadernos/03/03007028.pdf>> [2012. november 20.]
- KEITH, Hart (2003) "Epilogue: Studying World Society". In ERIKSEN, Thomas Hylland (szerk.) (2003): *Globalisation: Studies in Anthropology*. Pluto Press, London, 217–227.
- KOHN, Hans (1984): *Historia del nacionalismo*. Fondo de Cultura Económica, Madrid

- KYMLICKA, Will (1996): *Ciudadanía multicultural: una teoría liberal de los derechos de las minorías*. Ediciones Paidós, Mexikó, D. F.
- KYMLICKA, Will (2002): Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 4:1–25. <<http://hebra.haifa.ac.il/~soc/lecturers/smooaha/files/661230039163.pdf>> [2012. november 20.]
- LLOBERA, José Ramon (szerk.) (1975): *La antropología como ciencia*. Editorial Anagrama, Barcelona
- LŐRINCZ Csaba (2010): *A mérték: Egybegyűjtött írások tőle és róla*. Kisebbségért – Pro Minoritate Alapítvány, Méry Ratio Kiadó, Budapest
- PAPP Z. Attila – VERES Valér (eds) (2007): *Kárpát Panel 2007: A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái – Gyorsjelentés*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. <<http://mek.oszk.hu/06900/06942/06942.pdf>> [2012. november 20.]
- PEACOCK, James L. (2001): *The Anthropological Lens: Harsh Light, Soft Focus*. Cambridge University Press, Cambridge
- RENAN, Ernest (1995): Mi a nemzet? In BRETTER Zoltán – DEÁK Ágnes (szerk.) *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 171–187.
- ROMSICS Ignác (2010): *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest
- SCHÖPFLIN, George (2000): *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*. Hurst and Company, London
- SMITH, Anthony D. (1995): *Nations and Nationalism in a Global Era*. Polity Press, Cambridge
- SMITH, Anthony D. (2004): *Nacionalismo: Teoría, Ideología, Historia*. Alianza Editorial, Madrid
- SZÚCS Jenő (1974): *Nemzet és történelem*. Gondolat Kiadó, Budapest
- SZÚCS Jenő (1977): *A magyar nemzeti tudat kialakulása*. Osiris könyvtár, Budapest
- TAYLOR, Steven – BOGDAN, Robert (1986): *Introducción a los métodos cualitativos de investigación: la búsqueda de significados*. Ediciones Paidós, Buenos Aires
- TÖRZSÖK Erika (szerk.) (2008): *Jelentés a külhoni magyarság helyzetéről*. Miniszterelnöki Hivatal, Budapest, <<http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/142312119.pdf>> [2012. november 20.]
- VAŠEČKA, Michal (szerk.) (2008): *Nation Über Alles: Processes of redefinition and reconstruction of the term nation in Central Europe*. Center for the Research of Ethnicity and Culture, Bratislava, 153–172. <http://kolo.elsite.eu/attachments/article/98/FINAL_DTP_nation_03_KOR_26_7.pdf> [2012. november 20.]
- ZELEI Miklós (2000): *A kettézárt falu*. Ister Kiadó, Budapest
- ZELEI Miklós (2006): *A 342-es határkő: Negyedszázad Kárpátalján*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Úzhgorod (Ungvár)

WEBGRÁFIA

Az Ország Háza: www.mkogy.hu

Council of Europe, Venice Commission: www.venice.coe.int

EUDO Observatory on Citizenship: www.eudo-citizenship.eu